

Ur *Zenit* nr 27, februari 1972

Charles Bettelheim

Kina och Sovjet: två industrialiserings-”modeller”

Den franske marxistiske ekonomen Charles Bettelheim har under senare år publicerat flera arbeten som tar upp frågan i vilka kategorier och med vilka begrepp man skall kunna analysera utvecklingen i Sovjetunionen och Kina. Arbetet pågår ännu och de publicerade böckerna och artiklarna – se Feiwel Kupferbergs redogörelse i detta nummer!¹ – måste, som Bettelheim själv framhåller, ses som provisoriska och preliminära. Detsamma gäller den intervju med Bettelheim som vi här presenterar. Den gjordes i april 1970 av *Il Manifesto* och har sedan dess publicerats i åtskilliga tidskrifter. Vi har översatt den från den franska originalversionen i *Les Temps Modernes*, aug. – sept. 1970.

Bettelheim tar i intervjun fram Sovjetunionen och Kina som konkreta fall. Han menar att det är i ljuset av den kinesiska revolutionens praktik som vi kan se och analysera utvecklingen av det sovjetiska samhället. Skillnaderna mellan den sovjetiska och den kinesiska revolutionen preciseras punkt för punkt: avvägningen mellan investeringar i tung industri och för direkt produktion för massornas behov, traditionella eller nya former för arbetsfördelningen, massornas inflytande över partiet och över sina egna förhållanden mm. Den kinesiska formen kan karakteriseras med några berömda slagord, dels att politiken sätts i första rummet, dels att masslinjen tillämpas.

Det är, menar Bettelheim, i förhållande till denna politik som de ekonomiska formerna måste ses. Överensstämmelsen med Samir Amins bedömning av masslinjen i teknologin är påfallande (Se *Zenit* nr 24).

Bettelheim har i en senare text (från december 1970) ytterligare preciserat sin analys av Sovjetunionen (i *Problèmes de Planification*, häfte nr 14, s. 174-201). Han inskräper ytterligare betydelsen av arbetsfördelningens roll: ”Det tycks mig som om den revolutionära omvandlingen av den ekonomiska basen går via en revolutionering av den samhälleliga arbetsfördelningen, dvs att man ersätter den borgerliga arbetsfördelningen med en socialistisk.” För detta krävs att arbetarklassen genom sin egen kamp ”... deltar i ledningen av den omedelbara produktionsprocessen, i ledningen för den samhälleliga reproduktionsprocessen och i kontrollen av pengarnas cirkulation, liksom vid användandet av vetenskap och teknik och dessas utveckling” (s. 181).

Han gör också ett första utkast till en indelning av den sovjetiska utvecklingen i fem faser. (Till denna ämnar vi återkomma.) Ett viktigt kriterium för denna indelning är bondemassornas situation. Han menar att den linje man i Sovjet valde 1928 – tvångskollektiviseringen av jordbruket – inte kan sägas vara en proletär linje – i det att man riktade förtryck mot massorna – och att ”denna Stalins linje till slut, och i frånvaron av brytning med den, ledde till statskapitalismens seger och till framväxten av en statsbourgeoisie” (s. 197).

I *Zenit* 4/67 gav Lars Herlitz en utomordentlig sammanfattning av det ekonomiska läge Sovjetunionen mot slutet av 20-talet stod inför och av diskussionen av Preobrazjenskij's teser om den ursprungliga socialistiska ackumuleringen.²

¹ Ej publicerad på marxistarkivet – denna litteraturlista är för nu ganska inaktuell

² Se Lars Herlitz: [Preobrazjenskij och den ursprungliga socialistiska ackumuleringen](#)

Intervjun:

– Ni har i era senare arbeten visat att kapitalistiska relationer fortsätter att existera vid sidan av socialistiska i samhällsformationer som befinner sig under övergång till socialistiska, och att detta gäller för alla nivåer: de ekonomiska, sociala, politiska, ideologiska ... Det är inte fråga om kvarlevor från det förflutna utan om nya kapitalistiska relationer som alstras av själva övergången. För att kunna bedöma vart denna är på väg måste man därför analysera de processer som åstadkommer och gynnar dessa förhållanden, eller omvänt, de som begränsar dem och ersätter dem med socialistiska. Av central betydelse blir härvid förhållandet mellan dem som innehar besittningen (om än inte ägandet) av och kontrollen över produktionsmedlen och de övriga. ”Tekniker” som planhushållning och marknadshushållning är inte tillräckliga för att bestämma vart ett samhälle är på väg utan ger bara ramen för själva bestämningen.

Det väsentliga kriteriet vid bestämningen av huruvida ett samhälle framskrider mot socialism och kommunism är enligt oss den totala politiska vilja som råder över det och kommer till uttryck i klasskampen. Bygger även i ett övergångssamhälle denna kamp på en materiell grund eller är den väsentligen ideologisk? Eller finns det någon materiell grund för den oavbrutna revolutionen? Finns det fortfarande reella motsättningar mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden? Ni har kritiserat det revisionistiska och evolutionistiska sättet att använda detta uttryck; betyder det att uttrycket som sådant är oanvändbart?

– Er fråga har många sidor. Vad det gäller är dels att fastslå den innersta naturen hos de samhällsformationer som är på väg mot socialismen och dels det sätt varpå denna motsättning påverkar den ekonomiska, ideologiska och politiska omvandlingen. Till det första vill jag säga att den grundläggande motsättningen i ett socialistiskt samhälle fortsätter att stå mellan produktionsförhållandena och produktivkrafterna och därmed också mellan överbyggnaden och den ekonomiska basen. Att så är beror på att den omvandling av produktionsförhållandena och överbyggnaden som omedelbart följer på proletariats maktövertagande bara är en partiell omvandling. Och även om produktionsförhållandena nu stämmer bättre överens med produktivkrafterna än tidigare så finns dock motsättningen kvar. Den omvandling som försiggår i överbyggnaden är enbart partiell också den och berör mer den politiska än den ideologiska nivån. Övergångens grundproblem blir därmed att åstadkomma en allt djupare förvandling av samhällsformationens produktionsförhållanden och överbyggnad.

Men en sådan förvandling kan aldrig ske spontant och mekaniskt. Den sker endast genom klasskampen. Denna kännetecknas i sin tur av att det uppträder en rad nya motsättningar, där under varje fas en särskild motsättning utgör den revolutionära processens huvudmotsättning.

Det socialistiska samhällets omvandling och fortskridande på den socialistiska vägen beror därför på den proletära klasskampen, på den kamp som massorna för under ledning av proletariatet och dess parti för arbetarnas växande herravälde över betingelserna för sin existens.

En sådan kamp är på en gång politisk och ideologisk. Detta betyder naturligtvis inte att klasskampen upphör att ha en ekonomisk bas. Denna ekonomiska bas är just motsättningen mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden. Den utgörs också helt konkret av alla de hinder som de ännu inte socialistiska produktionsförhållandena liksom de till sin karaktär borgerliga politiska relationer, som fortsätter att utvecklas i det socialistiska samhället, reser mot en utveckling av produktivkrafterna, alltså mot en förbättring av levnadsnivån. Den ekonomiska sidan av denna kamp utgörs också av arbetarnas kamp för att behärska sina konkreta arbetsförhållanden, för att sluta vara enkla verkställare av uppgifter som bestäms av andra och bli sina egna herrar. Allteftersom de objektiva motsättningarna mognar kommer

den proletära klasskampen att övergångsperioden igenom undanröja den ena sidan av de borgerliga samhällsförhållandena efter den andra, men den har inte nått sitt mål om den inte ersätter de borgerliga ideologiska och politiska förhållandena med proletära. Det är därför som den proletära kampens huvudaspekt under proletariatets diktatur är den politiska och ideologiska förbättringen av livsvillkoren och utvecklingen av produktivkrafterna sker i första hand genom en revolutionering av de ideologiska och politiska förhållandena. Den ekonomiska kampen å sin sida är framför allt en kamp för produktionen, men den är alltid underställd den politiska kampen. Det är det som är innebörden i det kinesiska kommunistpartiets slagord: ”Att göra revolution genom att utveckla produktionen.” Det är just på denna punkt som den revolutionärt marxistiska uppfattningen strider mot den revisionistiska.

– Det uppstår alltså objektiva motsättningar under övergångsperioden, och det är med utgångspunkt från dem som kampen mellan varandra motsatta sociala krafter återuppstår. Kan man fördens skull tala om kamp mellan ”klasser”?

– De ickesocialistiska sociala relationer som uppstår under övergångsperioden ligger inneslutna i själva den objektiva strukturen: i arbetsdelningens samhällsliga former, i formerna för produktionens organisering, i de förhållanden mellan olika produktionsenheter som därvid uppstår, i den ekonomiska apparaten (till exempel i företagen) likaväl som i den ideologiska och politiska. Alla dessa apparater omvandlas inte omedelbart efter proletariatets maktövertagande. De omvandlas inte och de kan inte omvandlas, ty deras omvandling bestäms av utvecklingen hos just de motsättningar som härrör ur de ickesocialistiska relationerna och den utsträckning i vilken massorna blir medvetna om dessa motsättningar. Det är därför som revolutioneringen av apparaterna är en så långvarig process, en process av oavbruten revolution. Denna revolutionering innebär ett nedbrytande av de existerande apparaterna och ett skapande av nya, där de borgerliga förhållandena eliminerats delvis eller helt. Det är inte förrän denna revolutionära process har avslutats, och den kan inte avslutas definitivt annat än på global nivå, som övergången är avslutad och det socialistiska samhället viker och ger plats åt det kommunistiska.

Jag skulle dessutom vilja säga att existensen av borgerliga samhällsförhållanden betyder att det existerar bärare av dessa förhållanden och agenter för deras återskapande. Det är de senare som utgör bourgeoisin under proletariatets diktatur. Det är mot dem som den proletära klasskampen utvecklas.

– *Vari består då enligt er mening skillnaden mellan den ryska och den kinesiska utvecklingsmodellen?*

Jag tror att det viktiga som kräver teoretisk begrundan är det som kulturrevolutionen på nytt visat oss. Vi äger en väldig samlad erfarenhet från Sovjetunionen som vi en dag måste analysera mera specifikt, vilket vi inte helt kunnat göra förrän nu därför att det saknats vissa teoretiska verktyg och ävenså en annorlunda praktik. Jag skulle vilja säga att det krävs en annan praktik för att man rätt skall kunna bedöma den sovjetiska praktikens betydelse om man inte vill hamna i ren utopi. I dag har marxismen-leninismen tack vare det kinesiska kommunistpartiet och Mao Tsetungs teoretiska begrepp nått en ny etapp i sin utveckling: en som gör det möjligt för oss att analysera den sovjetiska praktiken på ett bättre sätt.

Jag tror att det specifika och nya hos det kinesiska kommunistpartiet (men när jag säger det ”specifika” menar jag inte att det är något som för alltid skulle vara inskränkt till Kina) ligger i ett visst förhållande mellan det härskande partiet och massorna. Partiet är instrumentet för proletariatets diktatur och det ser sig som sådant, det vill säga gör inte anspråk på att person-

ligen företräda proletariatet. Det betyder att det finns en öppen och formellt erkänd spänning mellan partiet och arbetarklassen, liksom det existerar en öppen och formellt erkänd spänning mellan folkets massor och arbetarklassen. Detta svarar mot utvecklingen av nya politiska relationer som gör det möjligt för massorna att ifrågasätta partifunktionärerna och deras praktik. Allmänt sett gör denna typ av politiska relationer det möjligt att för massornas diskussion underställa

de praktiska erfarenheterna av den ena eller andra linjen sådana de konkretiseras i ett visst företag, en viss provins, en viss kommun för att på så vis frigöra det i en viss praktik som varit riktigt från det som varit felaktigt. Det är alltså inte bara partiets ledning som avgör om det eller det beslutet fattat på den eller den platsen varit riktigt eller ej, utan ledningen gör det medan den stöder sig på massorna, på deras erfarenhet och kritik. Däri ligger en levande och oformell uppfattning av den demokratiska centralismen.

I Sovjetunionen har partiet däremot undan för undan kommit att framträda som den enda innehavaren av "sanningen". Det är det som ansetts bära ge massorna en riktig linje, och de har framför allt haft plikten att förverkliga den. Även om politiken är riktig måste ett sådant sätt att handla oundvikligen leda till att relationerna mellan partiet och massorna försämrats, och att det hos de senare utvecklas en attityd av passivitet som hindrar dem från att gripa herraväldet över sina egna existensvillkor. Dessutom är det omöjligt att i längden utveckla en korrekt politisk linje på detta sätt.

– I Sovjetunionen har relationerna mellan partiet och massorna genomgått flera stadier: råden, krigskommunismen, jordkollektiviseringen och den påskyndade industrialiseringen. Vilken är enligt er innebörden av dessa stadier i förhållande till övergångsprocessen?

– Oberoende av frågan om vilka stadier den ekonomiska politiken i Sovjetunionen genomgått har problemet om massornas förhållande till partiet rests mycket tidigt. Detta förhållande har aldrig varit så intimt som i Kina, särskilt vad angår SUKPs förhållande till bondemassorna, vilket varit av stor betydelse i ett land så agrart som Ryssland var år 1917. I Kina däremot har det kommunistiska partiet på grund av det långvariga kriget alltid haft nära och förtroliga relationer till bondemassorna.

– Menar ni att Sovjetunionen i motsats till Kina inte har haft någon kollektiv rörelse på landsbygden? Menar ni, allmänt sett, att erfarenheterna av arbetarråden varit mindre givande än dem av folkkommunerna?

– Det är förvisso en ytterst viktig fråga. Sovjetmakten blev redan tidigt till något som Lenin i en diskussion med Bucharin kallade "en arbetar- och bondestat med byråkratiska deformationer". Existensen av denna "deformation" har fått avsevärda följder i historien, därför att den inte förblivit och inte kunnat förbli blott och bart en "deformation". Den har möjliggjort ett förnyat stärkande av de borgerliga elementen i det sovjetiska samhället och, till sist, bourgeoisins återtagande av makten.

Man kan ju inte göra om historien. Man kan inte veta hur Sovjetunionen skulle ha utvecklats om SUKP hade antagit en annan praktik.

I anslutning till er fråga om den sovjetiska "industrialiseringsmodellen" så tror jag att denna ytterst centraliserade "modell" spelat en viktig roll i den process där massorna alltmer förlorat kontrollen över sina livsvillkor, sina arbetsförhållanden osv. Det kunde också finnas mer att säga om den absoluta prioritet som gavs åt den tunga industrin. Jag tror att koncentrationen på investeringar med mål som inte utmynnade i en viss förbättring av de dagliga livsvillkoren

likaså spelade en roll för utvecklingen av de allmänna politiska villkoren och försvårade kontakten mellan massorna och partiet.

– *Kan man enligt er mening tala om en verklig exploatering av bondemassorna?*

– I en rapport som i juli 1928 presenterades för det kommunistiska partiets centralkommitté talade Stalin om en ”tribut” som skulle uttagas av bönderna och att detta var en historisk nödvändighet. Jag tror att också uttaget av denna ”tribut” har spelat en icke försumbar roll i det sovjetiska kommunistpartiets attityd. Kanske var det så att ett uttag av en viss ”tribut” var nödvändig under den allmänna globala konjunktur som rådde under den epoken. Jag har för ögonblicket inget svar på den frågan.

Om nu den ”tribut” som avtvingades bondemassorna framstod som oundviklig så tycks mig detta till en del bero på den uppfattning som man vid den tiden gjorde sig om den typ av industrialisering som var nödvändig och nödvändigheten av det som Preobrazjenskij kallade en ”ursprunglig socialistisk ackumulation”. På det teoretiska planet har detta begrepp förvisso spelat en viktig roll.

– I den debatt som utvecklades under slutet av tjugotalet befann sig Preobrazjenskij ”till vänster”: han menade att man måste göra sig av med det nya kapitalistiska och konservativa skiktet av rika bönder som uppstått i och med den ”nya ekonomiska politiken”. Anser ni att det råder en avgörande skillnad mellan strukturen på den kinesiska landsbygden, som är förkapitalistisk, och den på den sovjetiska? Innebär inte den ”ursprungliga socialistiska ackumulationen” något annat än en ren och skär exploatering? Kan den inte betraktas som en av de faktorer som kan påskynda socialiseringen av produktionsförhållandena?

– Här kommer vi in på åtminstone två frågor. Den ena berör nödvändigheten av att upphöra med NEP, den nya ekonomiska politiken och fortsätta mot kollektiviseringen. Denna nödvändighet är den socialistiska vägens, under förutsättning att kollektiviseringen sker genom en frivilligt anslutning av fattiga och medelstora bönder till kooperativen.

En annan fråga är den om att använda kooperativen för att kontrollera bönderna, för att ta ut ”tribut”. För min del tror jag att pseudoteorin om den ursprungliga socialistiska ackumulationen spelat en högst negativ roll på denna punkt.

Enligt mitt sätt att se tillämpade Preobrazjenskij mekaniskt på det socialistiska samhället det som Marx kallade den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen. Han tog inte hänsyn till det specifika hos de socialistiska produktionsförhållandena och de möjligheter som dessa erbjuder att utveckla produktivkrafterna på en annan bas än enbart ackumulation av tidigare arbete. Denna andra bas är just massornas initiativ och entusiasm, deras uppfinningsförmåga, deras hängivenhet inför arbetet.

Utvecklingen av nya produktionsförhållanden möjliggör framväxten av för socialismen särregna produktivkrafter. Preobrazjenskijs modell, som ju i stort sett kom att tillämpas, ser just bort från det specifika hos de socialistiska produktivkrafterna.

– *Därför att den kalkerats på det kapitalistiska ackumulationsschemat?*

– Ja, just det.

– Och därför att den medför en förstärkning av centraliseringen och statens repressiva makt?

Ja, den skapar undan för undan vissa förhållanden som ger rum för ett fullständigt återupprättande av kapitalismen. Den ursprungliga socialistiska ackumulationens schema,

den statliga centraliseringen av alla resurser, förminskandet av massornas initiativförmåga, av möjligheten för varje produktionsenhet att utveckla sina egna krafter, har bidragit till att undergräva proletariats diktatur. Enligt Preobrazjenskij's schema skulle "skapandet av en viss materiell bas" vara detsamma som av en "materiell bas" för socialismen. Så blev det emellertid inte: det kan inte finnas någon materiell bas för socialismen om det inte först existerar vissa sociala relationer och om det inte inom dessa sker en utveckling av socialistiska produktivkrafter.³

– När man hör er får man intrycket av att den mest skickelsesediga vändpunkten i den ryska revolutionen inte var NEP utan valet av industrialiseringsmodell. Är det därför att NEP bara var en tvetydig övergångsfas, där industrialiseringsmodellen ännu inte hade fastlagda konturer?

– Jag tror att Lenin när han bestämde sig för NEP uttalade sig för en tillfällig politik som det gällde att lämna tämligen snart. Jag tror också att den politiken – som medgav upprätthållandet av förhållanden som godtogs av bönderna – komprometterade framtiden mindre än det sätt varpå kollektiviseringen och industrialiseringen genomfördes. Jag vill understryka att det inte var industrialiseringen och kollektiviseringen som det var fel på utan de specifika former under vilka de genomfördes.

– *Menar ni att följderna är märkbara än i dag?*

– Under de senaste tio eller tjugio åren har de sovjetiska bönderna tagit ett slags "revansch". Genom sitt passiva motstånd har de tvingat fram ett antal beslut som rör jordbrukspriserna. Förhållandet mellan industrins och jordbrukets priser har följaktligen undan för undan förskjutits till förmån för de senare. En av de grunder på vilka en växande produktion tidigare hade kunnat bygga har därigenom stadigt förminskats, och den har i varje fall inte i tillräcklig grad ersatts av någon industriell ackumulation, detta med hänsyn till alla de mål som den sovjetiska politiska ledningen ställt upp för sig. Detta är en av de faktorer som lett till det som vi bevittnar idag, dvs till ett slags permanent ekonomisk kris.

– *Er bedömning av böndernas motstånd verkar tämligen positiv. Men kan man tillskriva detta motstånd en proletär karaktär? Hade det inte snarast en konservativ?*

– För att kunna besvara den frågan måste man först ställa problemet om den nutida "sovjet"-maktens klasskaraktär. Det beror på denna makts klassnatur om bondekampen eller den ena eller andra formen av proletär kamp har en progressiv karaktär eller ej. Personligen menar jag att makten i dagens Sovjetunion inte längre ligger i händerna på arbetarklassen. Arbetarklassen utövar inte sin diktatur, ty denna kan inte utövas av någon annan än genom ett parti som är nära knutet till massorna, dvs ett parti som uppmuntrar arbetarnas initiativ, som inte tillrättavisar dem utan låter dem uttrycka sig fritt. Frånvaron av en sådan politisk praktik och den motsatta existensen av polisiärt förtryck, de allt större sociala olikheterna, befästandet av hierarkiska relationer på de ekonomiska och politiska nivåerna, frånvaron av proletär internationalism innebär sammantaget att SUKP inte längre är något marxist-leninistiskt parti utan ett revisionistiskt. Och proletariats diktatur kan som sagt inte utövas annat än genom ett marxist-leninistiskt parti.

I ett sammanhang som detta tycks mig de sovjetiska böndernas kamp ha en progressiv sida. Deras kamp löser förvisso inga problem. Den kan inte direkt bidra till återupprättandet av

³ För en kritik av Bettelheims bild av Preobrazjenskij's ekonomiska idéer, se Donald Filtzers artikel [Preobrazjenskij's syn på den politiska ekonomin efter den maktövertagningen i Ryssland 1917](#). – Red

proletariatets diktatur. Kampen är emellertid ett led i försvagandet av sovjetbyråkratin, av en reaktionär social kraft vars inflytande bidrar till att försvaga de globala proletära krafterna.

– Hur kan man då förklara att bönderna har lyckats vidmakthålla sitt motstånd medan arbetarklassen låtit beröva sig makten?

– Det är svårt att ge ett kort svar på en sådan fråga, men man skulle kunna understryka två viktiga punkter.

Å ena sidan är bönderna inte de enda som i dag bjuder ett passivt motstånd mot den sovjetiska statsbourgeoisin, arbetarklassen slår även den alltmer in på samma väg. Man behöver bara höra de sovjetiska ledarnas klagosånger över ”bristen på disciplin i arbetet”, den låga produktiviteten, frånvaron och det så kallade superiet. Det är därför oriktigt att tro att det inte existerar något motstånd bland arbetarna. I vissa fall tar sig detta aktiva former sådana som strejker och gatumanifestationer. Det är emellertid riktigt att arbetarnas motstånd inte åstadkommit samma resultat som böndernas även om det orsakat liknande verkningar, särskilt i form av höjningar av den nominella lönen, som i dag gett upphov till en inflatorisk process.

Man måste även betänka att den sovjetiska arbetarklassen är bättre lottad än bönderna och att lönedifferentieringen gett upphov till interna uppdelningar. Indelningen av arbetarna i kategorier med olika löner och arbetsförhållanden har bidragit till att försvaga arbetarklassen i förhållande till företagsledarna och administrationen. Jag tror för övrigt att det är detta man varit ute efter.

Under senare år har de materiella verkningarna av löneskillnaderna blivit alltmer synliga i takt med den utvecklade produktionen av vissa konsumtionsvaror, särskilt av sådana avsedda för de skikt av befolkningen som förfogar över de högsta inkomsterna. Inkomstskillnaderna delar alltså upp arbetarna sinsemellan, skiljer tekniker från arbetare och ledare från arbetare och tekniker. Det finns ännu en källa till olikhet som utvecklats under senare år: den interna fördelningen av företagsvinsterna vilken framför allt gynnar de ledande funktionärerna och som fått till följd att ersättningen kan vara olika stor för samma aktivitet. Man bevittnar å andra sidan hur det upprättas slutna butiker vars produkter är oåtkomliga för befolkningen i allmänhet och reserveras för speciellt privilegierade som får uppvisa särskilda tillståndsbevis för att komma in. Det har dessutom under senare år skapats butiker där man inte kan handla annat än för utländsk valuta. Hela detta sammansatta system av uppdelning och privilegier har väsentligen upprättats i städerna, inom de industriella och administrativa sektorerna. Lantbefolkningen har i stort sett förblivit oberörd. Att bönderna har kunnat föra en utdragen och verksam, passiv klasskamp vill jag tillskriva deras ställning som särskilt missgynnat skikt. Deras levnadsnivå är mycket lägre än arbetarklassens. Det arbete som utförs på kollektivjordbruket utgör aldrig mer än en del av böndernas inkomster, vilket hänvisar dem till att i stor utsträckning leva av sina privata smålotter. För övrigt har bönderna länge varit berövade en rad sociala förmåner. Fram till de senaste åren har de stått utanför såväl ålderspensionen som sjukförsäkringarna. De har stått utanför de ekonomiska landvinningar som den proletära revolutionen medfört för arbetarna. Bönderna har alltså varit en särskilt missgynnad klass. Detta gäller till och med ifråga om civila rättigheter. Bönderna har inte ens rätt till det inrikespass som varje stadsbo kan förvärva, och utan inrikespass är det omöjligt att flytta i Sovjetunionen. Bönderna upplever sig därför som utsatta för diskriminering.

Jag skulle vilja återgå till det som jag sade nyss om den progressiva sidan hos böndernas kamp. Denna kamp är progressiv i den utsträckning som den skakar den statsborgerliga makten, men den har fördenskull inte en revolutionär karaktär. Det är uppenbart att utan

ledning av arbetarklassen, en ledning som för närvarande saknas, kan bondekampen inte utmytna i en proletär revolution.

– *Mot slutet av NEP-perioden uppställde Bucharin gentemot Preobrazjenskij en lösning som tog större hänsyn till böndernas läge. Ur övergångens perspektiv var den emellertid inte den mest avancerade utan motsatsen.*

– Bucharins tes gick ut på att man skulle avancera i snigelfart, medan industrialisterna föreslog att man skulle förverkliga industrialiseringen på grundval av en ursprunglig socialistisk ackumulation. Jag måste säga att båda teserna förefaller mig oriktiga. Båda grep tillbaka på två möjliga former för kapitalistisk utveckling. De tog inte hänsyn till de möjligheter som en artemogen socialistisk ackumulation erbjöd, en utveckling som vore djupt olik en kapitalistisk.

Man kan naturligtvis ställa frågan: var det åren 1927-1928 inte redan för sent att slå in på en annan väg? Var inte partiapparaten vid denna tid redan oförmögen att handla annorlunda än den gjorde?

Jag misstänker att man inte kan besvara den frågan därför att man inte kan göra om historien. Men frågan reser i alla fall problemet om en verklig organisering av de fattiga och medelstora bönderna, något som aldrig kom till stånd. Man kan föreställa sig att det på en sådan grund kunde ha utvecklats andra politiska förhållanden än de som kom att uppstå, under vilka bondemassorna kunde ha slagit in på vägen mot en kollektivisering som inte blott och bart sågs som hävstången till den ”ursprungliga ackumulation” som betraktades som det enda medlet att industrialisera landet.

I samband med den senare punkten drivs man uppenbarligen att försöka konkretisera det som kännetecknar den kinesiska vägen till industrialisering. För mig har industrialiseringen i Kina, sådan det hittills förverkligats och fortsätter, erbjudit ett anmärkningsvärt exempel på hur industrialiseringen av ett i utgångsläget huvudsakligen agrart land kan gå till. Denna industrialisering har inte skett genom ett urholkande av massornas levnadsnivå. Denna har stadigt höjts tack vare en riktig avvägning mellan utvecklingen inom jordbruket och industrin, mellan den lätta industrin och den tunga. Industrialiseringen har verkställts tack vare en riktig avvägning mellan de centrala statliga investeringarna, som byggt och bygger på den egna ackumulationen inom den statliga industrisektorn, och en decentraliserad industrialisering som bygger på en mobilisering av krafterna och resurserna i fabriker, folkkommuner, distrikt, kommuner och provinser. Slagordet ”lita till de egna krafterna” har spelat en avgörande roll, särskilt under det ”stora språnget framåt”.

Man har ofta talat om det ”stora språngets” ”misslyckande”. Jag tror att detta uttryck är helt och hållet felaktigt. Det är visserligen sant att allt som man företog sig under denna tid inte gav omedelbara resultat, ty det var oundvikligt att en så gigantisk, mångsidig och ny ansträngning skulle möta svårigheter och lokalt leda till misslyckanden. Misslyckandena var emellertid inte så många som man sagt, och å andra sidan vet man i dag att en del av dem provocerades fram av det stora språngets motståndare, dvs av anhängarna till Liu Shaochi. Under den stora proletära kulturrevolutionen framkom många bevis på sabotage under det stora språnget. Nu har man för övrigt sett hur många små och medelstora företag som startades under det stora språngets tid har börjat utvecklas på nytt och ge högst viktiga bidrag till Kinas industrialisering, särskilt i branscher som kemisk industri, metallindustri, konstgödselframställning, tillverkningen av jordbruksmaskiner och många grenar av den lätta industrin.

Det som för mig framstår som ytterst viktigt i erfarenheterna från det stora språnget i synnerhet och den kinesiska vägen till industrialisering i allmänhet är tilltron till massorna,

särskilt de agrara, och de senares förmåga att utveckla former av små och medelstora industrier som inte omedelbart liknar den moderna storindustrin, men som steg för steg kan förvandlas genom att uppta en alltmer effektiv teknik. Erfarenheterna från Kina visar på ett sätt att utnyttja de enorma produktivkrafter som finns på landsbygden i alla agrara länder och som annars förblir otillräckligt utnyttjade, därför att de inte kan sysselsättas inom jordbruket.

Man kan inte undgå att förundras över den kinesiska industrins nutida utveckling som i stor skala inbegriper storindustri, småindustri och medelstor industri; särskilt av de båda senare som ofta organiseras på folkkommun- och distriktsnivå. Allt detta visar att det finns en särskild väg till industriell utveckling som radikalt skiljer sig från den kapitalistiska, vilken senare fordrar koncentration och centralisering och i praktiken förbjuder massorna att gripa initiativet. Men om man begränsar massornas initiativ och inte använder sig av de nya produktivkrafter som kan utvecklas tack vare de nya sociala förhållandena får man nöja sig med att återskapa sådana förhållanden som förverkligats under de kapitalistiska produktivkrafternas utveckling, vilket i sin tur innebär en väldig kraftförlust och, när det gäller ett ursprungligt svagt industrialiserat land, att en snabb utveckling antagligen blir omöjlig.

– Vad anser ni vara det allvarligaste felet hos en centraliserad industrialisering i ett svagt utvecklat land?

– En centraliserad industrialisering som bygger på den mest moderna teknik kan inte ge moderna produktionsmedel (på grund av den höga investeringskostnaden per arbetare) åt annat än en liten minoritet. Med andra ord kan man på det sättet ge en god industriell utrustning åt 10 eller 15 procent av den aktiva befolkningen, medan resten får fortsätta att producera med mindre effektiva medel, i synnerhet inom jordbruket. Produktiviteten hos dessa 10 eller 15 procent väl utrustade betyder visserligen en höjd produktion, åtminstone teoretiskt sett, men denna höjda produktivitet uppvägs i hög grad av den låga produktivetsnivån hos resten av befolkningen, som inte tillåts att finna decentraliserade former för utveckling och delta i industriproduktionen. Det är lätt att förstå att det sammanlagda resultatet blir bättre om hela den aktiva befolkningen har en medelgod utrustning än om tio procent har en fullgod.

Centraliseringen av perfekta produktionsmedel i händerna på en liten minoritet av arbetare kopierar den kapitalistiska utvecklingen. Kapitalisterna är ju aldrig intresserade av en allmän utveckling av produktivkrafterna; var och en har bara intresse för utvecklingen av sitt eget företag, på vars utveckling han försöker koncentrera alla medel. En av socialismens överlägsna sidor är just att den kan följa en annan väg till industrialisering och alltså inte behöver slå in på den kapitalistiska.

– *Av vilket skäl tror ni att de kinesiska kamraterna sedan år 1957 valt den utvecklingsmodell som ni skisserat? Följde de inte troget den sovjetiska modellen dessförinnan?*

– Mig förefaller det som om det kinesiska kommunistpartiet inte skulle ha följt den sovjetiska industrialiseringsmodellen i särskild grad före 1957. Man har i synnerhet aldrig avtvingat bondemassorna någon ”tribut”. Det är visserligen sant att Kina ifråga om den tunga industrins och den moderna teknikens roll var starkt influerat av den sovjetiska modellen och de sovjetiska experterna. I praktiken hade det kinesiska kommunistpartiet konstaterat begränsningarna hos denna industrialiseringsform liksom dess sociala och politiska effekter. Jag tror att det är genom dessa praktiska erfarenheter och även genom en teoretisk begrundan av vad som försiggått i Sovjetunionen som man har arbetat fram en i grunden ny uppfattning av industrin. Det var egentligen först efter år 1957 som man på det ekonomiska fältet började tillämpa Mao

Tretungs paroller och direktiv, som innehöll perspektiv som var helt nya i förhållande till vad man ansett som den enda vägen för en socialistisk industrialisering.

Det är först sedan de nya uppfattningarna tagit form, främst under år 1957, även om den teoretiska grunden hade lagts redan i april 1956 under debatten om de ”tio viktiga relationerna” som det stora språnget framåt proklamerades. Detta hade många sidor. Vi talade nyss om dess industriella. Det stora språngets period är ändå något mera. Den innebar skapandet av folkkommunerna. Dessa representerade en politisk, ekonomisk och administrativ ram av avgörande betydelse därför att de gjorde det möjligt för bönderna att sköta sin egen administration.

Folkkommunen är inte enbart en ekonomisk enhet utan även en politisk och administrativ. Den förfogar över egna styrkor, milis osv. Den är en organisation av helt nytt slag som gör det möjligt för massorna att handha sina egna affärer, visserligen under ledning av proletariats diktatur men utan att man i detalj lägger sig i folkkommunernas dagliga verksamhet.

Det var under det stora språnget som man klart och tillspetsat kunde se kampen mellan de båda vägarna, den socialistiska och den kapitalistiska. Den senare representerades av Liu Shao-chi som gynnade föreställningen om urban centraliserad och hierarkisk industriell utveckling. Den socialistiska vägen är radikalt annorlunda. I och med kulturrevolutionen har man för första gången i historien sett att den socialistiska vägen är en bred väg som gör det möjligt för massorna att under de mest olikartade förhållanden i allt högre grad behärska sina livsvillkor.

– På vilka strukturer stödde sig kulturrevolutionen? Folkkommunerna utgjorde en gynnsam terräng för den, men hur var det med de andra produktionsenheterna och i synnerhet industrierna i städerna?

– Jag tror att en första radikal omvandling av landsbygden skedde med folkkommunerna. Redan de visade att det fanns överlägsna former för social organisation. Det bevisas i synnerhet genom de anmärkningsvärda resultat som uppnåts av det kinesiska jordbruket.

Detta har avancerat år för år. Det faktum att folkkommunerna fanns alltsedan det stora språnget förklarar varför de organisatoriska förändringarna var talrikare i städerna än på landsbygden under den stora proletära kulturrevolutionen. Men även på landsbygden har den proletära kulturrevolutionen medfört betydelsefulla förändringar, eftersom den gjort det möjligt för bönderna att frigöra sig från de revisionistiska element som försökte bromsa deras initiativ och i synnerhet gå emot industrialiseringen av landsbygden under förevändning av falska ”tekniska kriterier”, som var både ekonomiska och politiska.

– Och inom industrin?

– Inom industrin medförde kulturrevolutionen en hel serie förändringar. Först och främst gjorde den det möjligt för arbetarklassen att i fabriken frigöra sig från det diktatoriska inflytandet från vissa element som utövade en regelvidrig auktoritet över arbetarna. Det gällde funktionärer, ledare, experter, specialister osv som befallde över arbetarna utan att fråga dem till råds, begränsade deras initiativ, påtvingade dem regler och löneformer som inte stämde överens med det socialistiska uppbyggets krav och på så vis åstadkom kapitalistiska sociala relationer. Kulturrevolutionen gjorde det möjligt för arbetarna att frigöra sig från en stor del av dessa borgerliga element och ersätta dem med proletära.

Därnäst har kulturrevolutionen betytt så mycket mer än ett utbyte av personer. Den har gjort det möjligt för arbetarklassen att spränga de gamla strukturerna i företagen, strukturer som i

alltför mycket liknade dem i de sovjetiska företagen, och ersatt dem med nya som placerade arbetarna i den direkta ledningen för företagen. Dessa nya strukturer representeras särskilt av de revolutionära kommittéer som sedan fungerat inom olika industriföretag. De företräds också av de nya relationer som upprättats mellan funktionärer och tekniker å ena sidan och arbetarklassen å den andra. Redan före kulturrevolutionen hade de stadgar för metallkombinatet Anshan som utarbetats av Mao Tsetung och trädde i kraft år 1960 visat hur förvaltningen av de socialistiska företagen skulle kunna vara. Tillämpningen av dessa stadgar hade emellertid ständigt saboterats av förespråkare för den borgerliga vägen. Det förblev därför ett isolerat och ofullständigt tillämpat exempel. Under den proletära kulturrevolutionen nedgjordes alla tidigare organisationsformer och ersattes med nya, som till stora delar inspirerats av programmet för metallkombinatet Anshan.

– I er senaste bok har ni förutom strukturen inom företagen även behandlat relationerna mellan olika företag. Vilka förändringar vet ni att kulturrevolutionen har medfört när det gäller dessa relationer?

– Det tycks mig som om kulturrevolutionen sådan den hittills utvecklats direkt har påverkat själva karaktären hos relationerna mellan olika företag. Man får inte glömma att kulturrevolutionen bara varit den första i en serie revolutioner som allt djupare har förändrat massornas uppfattningar och relationerna mellan olika företag. I den mån som relationerna förändrats redan nu har det varit indirekt, på ett för övrigt högst betecknande sätt: de har förändrats till följd av det faktum att företagsledarna i allt högre grad låtit sig styras av proletariats samlade intressen och allt mindre av intressena hos en viss produktionsenhet eller ett visst företag. Detta har dock inte upphört och har heller inte kunnat upphäva bruket av penningen i relationerna mellan produktionsenheterna. Penningrelationerna fortlever alltså.

Det stora problemet är att veta vilken roll man tillskriver dessa relationer och vilken tolkning man ger åt penningkalkylerna. Kommer man att ge dessa relationer fetischkaraktär och slå fast att allt som är ”rationellt” ur den enskilda företagskalkylens synpunkt är rationellt i förhållande till den totala socialistiska utvecklingen? Eller kommer man i motsatt fall att underkasta varje produktionsenhet andra krav än de monetära och marknadsbetingade?

Under det nuvarande skedet väcks frågor som dessa. Jag tror att kulturrevolutionen har gett ett fullgott svar på dessa frågor genom att krossa de inneboende tendenserna till en kapitalistisk utveckling, just tendenserna att framhäva penningkalkylen, beräkna priset med utgångspunkt från vinsten inom varje produktionsenhet och låta priset vara en mätare på hur relationerna bör vara mellan olika företag och produktionsenheter, vilka tekniker som skall användas osv. Detta synsätt har klart förkastats såsom icke varande i överensstämmelse med en socialistisk utveckling av produktivkrafterna.

– Anser ni att det i Kina redan existerar ett utkast till en ekonomisk kalkyl som inte bygger på penningen, en värdering av produktionen som inte bygger på kapitalförräntningen?

– Det förefaller mig som om en sådan kalkyl inte skulle kunna formaliseras, och jag vet inte om den en dag kan bli möjlig. Men vad som är säkert är att det kinesiska kommunistpartiet när det talar om politikens herravälde över ekonomin avser just nödvändigheten av att inte enbart nöja sig med de signaler som man får från penningkalkylen. Politikens herravälde över ekonomin innebär just att man tar hänsyn till alla samhällets krav och vägrar att skilja de ekonomiska från de politiska och ideologiska. Jag tror att det är med ett till en början begränsat experimenterande som grund som man undan för undan kan eliminera den roll som penningens kategorier skapar.

– Sammantaget menar ni alltså att kulturrevolutionen är en förlängning av principerna från det ”stora språnget framåt”?

– Ja, just det. Det stora språnget framåt, folkkommunerna, stadgan för metallkombinatet Anshan utgjorde viktiga moment i utvecklingen av socialistiska förhållanden. Den proletära kulturrevolutionen har utgjort en enda etapp på samma väg. Men kulturrevolutionen har varit långt mera vittgående än det stora språnget, eftersom den lagt tonvikten vid nödvändigheten av massornas revolt mot allt reaktionärt och utgjort ett verksamt uppror mot de strukturer och apparater som måste förstöras och ersättas av andra, som stämmer bättre med kraven från ett nytt skede i byggandet av socialismen.

Som bekant har massornas uppror sådant det utvecklats under proletariatets diktatur och letts av det kinesiska kommunistpartiet stött på visst motstånd från ett viss antal element inom själva partiet. Dessa element har försvarat en revisionistisk uppfattning. En seger för dem skulle ha betytt en definitiv seger för kapitalismen, om än under en skiftande utveckling; deras politiska linje skulle alltså ha fört in Kina på den kapitalistiska vägen. Denna linje besegrades under kulturrevolutionen. Det är därför som de långtgående omvandlingarna blivit möjliga. Jag tror att man redan nu kan se de positiva verkningarna av dessa omvandlingar på alla nivåer, politiska, ekonomiska, ideologiska.

– Tror ni inte att det är en skillnad mellan det ”stora språnget framåt” – som beslutades utifrån, säkert därför att de sociala mönstren ännu inte var tillräckligt ”revolutionerade” – och kulturrevolutionen som beslutades underifrån?

– Personligen anser jag inte att den tolkningen är riktig. Jag tror – utifrån diskussioner som jag hade i Kina 1967 – att i den stund som kulturrevolutionen började, dvs i den stund som de revolutionära studenterna tog initiativet till den öppna och offentliga kritiken av dem som slagit in på den kapitalistiska vägen hade massorna ännu inte insett det nödvändiga i att göra uppror. Det var under sommaren och hösten 1966 som detta medvetande snabbt kom att utvecklas. Folkkommunerna däremot upprättades mycket hastigt: så snart de första erfarenheterna från folkkommunerna förts ut i augusti 1958 fick exemplet en massiv efterföljd. Denna omvandling svarade alltså mot föreställningar som låg färdiga i massornas medvetande, medan viljan till uppror vid kulturrevolutionens början endast var latent. För att den skulle komma till öppet uttryck i stor skala krävdes det långa förklaringar och långa diskussioner.

Om det stora språnget inte omedelbart medförde sådana materiella resultat som man kunde ha räknat med så tror jag att det berodde på en rad ogynnsamma omständigheter: sabotage från anhängarna till den kapitalistiska vägen, de följande årens naturkatastrofer och den häftiga brytningen med Sovjetunionen, och på intet vis av någon tveksamhet och än mindre något motstånd från bondebefolkningens sida.

Men det är riktigt att kulturrevolutionen förberetts under mycket längre tid än det stora språnget, framför allt genom de socialistiska fostringskampanjerna och utbildandet av ett högt socialistiskt medvetande inom Folkets befrielsearmé. Det är också sant att erfarenheterna av det stora språnget och folkkommunerna med deras självfostran och självstyrelse underlättade kulturrevolutionens slutliga utveckling.

Det finns en sida hos erfarenheterna av folkkommunerna som jag tror förtjänar särskild uppmärksamhet, nämligen systemet för ersättning för utfört arbete. I de flesta arbetslagen väljs den som skall räkna ut ersättningarna av dem som han arbetar tillsammans med, och han deltar i det manuella arbetet. Detta är en organisationsform som radikalt skiljer sig från den i

Sovjetunionen, där det är en förman utsedd av kolchosens föreståndare som tjänstgör som kontrollör och bestämmer vars och ens ersättning. Hans beslut är i praktiken utan appell. På samma sätt har man inom folkkommunerna, åtminstone hos vissa arbetslag, tillämpat tekniker för självvärdering: det är de bönder som arbetat tillsammans som i detta fall bestämmer vars och ens ersättning, och tar därvid hänsyn till både deltagandet i arbetet och skäliga krav på jämlikhet. Den erfarenhet som sålunda uppnåtts när det gäller ersättningen av jordbruksarbetet kan nu tillämpas för en reform av lönesystemet inom industrin, men man kopierar uppenbarligen inte mekaniskt det som gjorts inom jordbruket.

– Hur har då dessa erfarenheter översatts när det gäller industriarbetet?

– Vi har hittills alltför få informationer om förändringarna av lönesystemet inom industrin. Man vet emellertid att relativt viktiga förändringar har skett. Så har man stoppat den fortsatta lönespridningen och tagit bort de flesta produktionspremierna. Samtidigt har den allmänna regleringen av arbetet omvandlats genom ett borttagande av auktoritära regler och förhållanden, ett vidgat deltagande i det manuella arbetet från tjänstemännens sida och arbetare i ledningen för företagen. Det som måste understrykas är att dessa åtgärder aldrig bestämts uppifrån. I varje särskilt fall har det rört sig om omvandlingar som beslutats på arbetsplatsen av arbetarna själva. Detta förklarar varför situationen växlar så starkt företagen emellan.